

Inleiding

Gemeente van Christus,

Toen ik het Onze Vader ging bestuderen, ging ik allerlei boekjes lezen over de verschillende onderdelen van het gebed, over de joodse achtergronden, en zo voort. Maar uiteindelijk bleef mijn aandacht hangen bij de voor mij moeilijkste bede: Vergeef ons onze schulden, zoals ook wij vergeven wie ons iets schuldig is.

Ikzelf ben het onderwerp schuld in de kerk nooit tegengekomen. Ik kan me echter wel voorstellen dat er hier in de kerk mensen zitten die een allergie hebben voor dit woord. De kerk heeft veel pijn veroorzaakt door op schuld van onschuldigen te hameren. Het is dus een heel riskant onderwerp. En toch kan ik vandaag niet anders dan het erover hebben. Mijn bedoeling is het om het thema voorzichtig en met aandacht voor pastorale gevoeligheden te benaderen. Ik hoop en bid dat dit gaat lukken!

De reden dat mijn aandacht bleef hangen bij deze bede is de spanning tussen dader en slachtoffer. Wanneer ik bid om vergeving van mijn schulden, sta ik voor God als iemand die schuldig is. Wanneer ik bid dat ik anderen vergeef, sta ik als iemand die gekwetst is tussen mijn medemensen. In het Onze Vader komen die twee posities samen: als schuldige voor God en als gekwetste tussen medemensen.

Welke schuld?

Maar waar gaat het dan over bij die schuld? Als ik naar mezelf kijk, weet ik dat ik best vaak dingen zeg niet had moeten zeggen of doe die ik niet had moeten doen. Soms heb ik het door als ik mij – in de woorden van het gebed – schuldig heb gemaakt, maar vaak denk ik ook niet. Zoals ik zei heb ik een dochter van vier maanden. Ik ben vaak heel moe. Mijn vermoeidheid is niet goed voor mij en voor mijn medemensen. Ik reageer kortaf of ben makkelijk gekwetst door allerlei kleine dingen. Dus ik zeg heel vaak sorry en ben heel vaak opgelucht als ik ben vergeven.

Voor dit soort kleine overtredingen kan ik bidden “Vergeef ons onze schulden, zoals ook wij vergeven wie ons iets schuldig is.” Maar wat moet ik met de grote overtredingen?

Oorlogsmisdaden? Marteling? Moord? Om die vraag te onderzoeken las ik het boek “the book of forgiving” van Desmond Tutu – het boek van vergeving in de Nederlandse vertaling. Hij was anglicaans aartsbisschop in Zuid-Afrika. Na het einde van de apartheid heeft hij medeleidinggegeven aan het “truth and reconciliation committee.” Dat was een commissie die

slachtoffers en daders samenbracht: slachtoffers konden hun verhaal vertellen en laten horen hoe de gruwelijkheden van de daders hun leven hebben veranderd. Eerst moest de waarheid verteld worden, pas dan kon vergeving beginnen. Deze commissie heeft het mogelijk gemaakt dat er na de apartheid gewerkt werd aan heling en uiteindelijk dat er geen burgeroorlog is uitgebroken.

Cirkel van vergeving volgens Desmond Tutu

Tutu schrijft over de cirkel van vergeving. Die cirkel houdt in dat iemand die iets is aangedaan de mogelijkheid heeft te kiezen tussen vergeving en vergelding. Als degene vergelding kiest, komen slachtoffer en dader in een spiraal van vergelding terecht. Op vergelding volgt vergelding. Als degene kiest voor vergeving, volgen enkele stappen: allereerst moet het slachtoffer zijn of haar verhaal vertellen. Soms moet het heel vaak en aan heel veel verschillende mensen verteld worden. De tweede stap is dat het slachtoffer benoemt wat pijn doet. Welke aspecten van het verhaal doen pijn en waarom. Ook deze stap kan heel lang duren. Pas daarna kan het slachtoffer vergeven. En na de vergeving volgt nog een laatste stap: namelijk of de relatie met de dader hersteld of beëindigd wordt.

Het belang van vergeving voor Tutu is heling. We leven in een gevallen wereld waar de zonde en het kwaad bestaan. Maar de mens is goed geschapen. Elke mens is goed geschapen, dus ook degenen die gruweldaden begaan. Hij schrijft dat daders vaak ook slachtoffers zijn en hun lijden tot uitdrukking brengen door anderen pijn te doen. Andersom geldt ook dat elke mens is tot kwaad in staat is. Deze gedeelde menselijkheid maakt vergeving mogelijk. Vergeven doe je volgens Tutu niet in de eerste plaats omwille van de dader, maar omwille van je eigen heelheid en vrijheid. Door te vergeven kunnen we de macht breken die een dader over ons leven kan blijven houden.

Tutu is heel voorzichtig in de manier waarop hij over vergeving schrijft. Aan het begin van zijn boek beschrijft hij dat het heel moeilijk kan zijn om dit pad van vergeving op te gaan. Dat het mogelijk is dat men het niet aandurft. Dat het heel lang kan duren voordat we de eerste stappen durven zetten. Hij benadrukt ook dat de uitkomst van het proces niet vastligt. Het is een open proces. Het is niet zeker dat er aan het einde vergeven wordt.

Hij schrijft het op een heel authentieke manier. Zijn verhaal is doorleefd en met veel concrete voorbeelden geschreven. Met mijn verstand kan ik hem volgen en ben ik het eens met hem. We zouden in een veel vreedzamere wereld leven als we met z'n allen meer zouden vergeven.

Vergeving of vergelding als enige opties?

Maar in mijn hart wringt het. De keuze tussen vergelding en vergeving voelt te beperkt. Ik ken een vrouw van in de 60. Ze is altijd gespannen, altijd een beetje angstig. Een tijdje terug ging ze na haar scheiding in therapie om zichzelf beter te leren kennen. In de therapie kwam ze erachter dat er heel veel op wijst dat ze voordat ze kon spreken is misbruikt – waarschijnlijk door haar grootvader. Toen dit aan het licht kwam kreeg ze allerlei heftige fysieke klachten. Alsof haar lichaam zei: ja, dit is het wat ik al zo lang met me meedraag, het moet er nu eindelijk uit. De lichamelijke klachten waren zo heftig, dat de vrouw gestopt is met de therapie. Ze was te bang voor wat ze allemaal zou tegenkomen. De ervaring van het misbruik is als het ware weer verstopt in haar lijf. Volgens de stappen van Desmond Tutu, heeft zij geprobeerd om haar verhaal te vertellen. Dit deed zo veel pijn, dat ze zich weer teruggetrokken heeft. Haar lijf verstopt de pijn. Zonder dat ze er bewust mee bezig is, probeert ze zo veel mogelijk zo te doen alsof er niets aan de hand is.

Ze is dus niet uit op vergelding. Natuurlijk is het zo dat ze haar wonden heeft doorgegeven aan haar kinderen. Dat ze moeite heeft om anderen dicht bij haar te laten komen. In die zin wordt de pijn wel doorgegeven. Maar vergelding is het niet. Het is niet bewust en niet gericht aan degene die haar heeft beschadigd.

Vergeef ons onze schulden: verantwoordelijkheid nemen

Terug bij het Onze Vader: Toen haar grootvader “vergeef ons onze schulden” bad, vroeg hij om vergeving van het misbruik van zijn kleindochter? Als hij dat deed, dan zou hij zich er tenminste van bewust zijn geweest, wat hij haar heeft aangedaan. Dan zou de bede uitdrukken dat hij verantwoordelijkheid neemt voor wat hij heeft gedaan. Hij zou zich bewust zijn geweest van zijn schuld.

Dat is denk ik waar het bij de bede “vergeef ons onze schulden” om gaat. We nemen verantwoordelijkheid voor wat we misdaan hebben. We staan voor God en laten onze schuld zien – hoe groot of klein ook. Hoe reageert God hierop? Volgens mij is ook God vergeving niet iets van: “maakt niet uit, alles goed.” Schuld wordt niet ontkend of weggepoetst. Tegelijk biedt God mensen altijd een weg terug naar Hem. Het is een weg die via waarheid en gerechtigheid leidt naar herstel en een nieuw begin.

De belofte van “zoals ook wij vergeven wie ons iets schuldig is”

Als de vrouw “zoals ook wij vergeven wie ons iets schuldig is” bidt, denkt zij dan dat zij haar grootvader hoort te vergeven? Ik hoop van niet. Ik hoop dat zij in deze woorden een belofte hoort. Een belofte dat God haar niet vast wil laten zitten in wat haar is aangedaan. Dat de Vader zich heling voor haar wenst. Dat de Zoon met haar lijdt om wat haar is aangedaan. Dat de Geest in haar werkt om het dragelijk te houden en – als zij het aankan – haar de richting te wijzen naar heling.

Die hoop staat niet los van de bijbelse traditie. God staat aan de kant van de zwakken. De lezing uit het Eerste Testament is daar een voorbeeld van. De Torah benadrukt keer op keer dat Israël moet zorgen voor de zwakken: de vreemdelingen, wezen en weduwen - mensen die kwetsbaar zijn en gemakkelijk worden beschadigd. Juist in die lijn wordt duidelijk dat Gods zorg zich richt op wie geraakt is door onrecht, op degenen die iets is aangedaan. God staat niet neutraal tegenover hun lijden. Hij lijdt met hen mee en wil gerechtigheid en heling. Misschien staat de bede over de vergeving daarom in het Onze Vader. Dan is in de bede voor vergeving een bede voor gerechtigheid en heling verstopt.

Afronding en gebed

Laten we ons ervan bewust zijn dat vergeving ingewikkeld is – dat het lang kan duren of soms helemaal niet mogelijk is. Laten we oog hebben voor degenen die pijn ervaren. Ik bid dat we de pijn van onze medemensen niet uit de weg gaan, maar aanwezig durven blijven bij hun verdriet, boosheid en verwarring. Niet om hen naar vergeving toe te praten, maar om ruimte te maken voor de weg die zij te gaan hebben.

Amen.